

Г. С. Сатановська

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Поетика архітектурних форм у хронотопі роману Маргеріт Юрсенар «Спогади Адріана»

Сатановська Г. С. Поетика архітектурних форм у хронотопі роману Маргеріт Юрсенар «Спогади Адріана». Дослідження присвячено аналізу засобів інкорпорування образів архітектурного мистецтва в художній часо-простір роману М. Юрсенар «Спогади Адріана». У статті простежуються взаємозв'язок часу та простору і формування хронотопу будівлі в межах хронотопу міста. Письменниця звертається до поетики архітектурних форм при моделюванні часо-простору Риму. Старі будівлі вічного міста, які мають виразні тілесні характеристики, зберігають сліди минулого, зупиняють теперішній час і дають йому майбутнє. Тілесна метафоризація архітектурних об'єктів простору підкреслює антропоцентричність світосприйняття М. Юрсенар і гуманістичний характер її творчого пошуку.

Ключові слова: *М. Юрсенар, часо-простір, хронотоп міста, хронотоп будівлі, тілесність.*

Сатановская А. С. Поэтика архитектурных форм в хронотопе романа Маргерит Юрсенар «Воспоминания Адриана». Данное исследование посвящено анализу способов инкорпорации образов архитектурного искусства в художественное время и пространство романа М. Юрсенар «Воспоминания Адриана». В статье исследуется взаимосвязь времени и пространства, а также формирование хронотопа здания в рамках хронотопа города. Писательница обращается к поэтике архитектурных форм при моделировании пространственно-временного континуума Рима. Старые здания вечного города, обладающие выразительными характеристиками телесности, сохраняют следы прошлого, останавливают настоящее время и дают ему будущность. Метафоризация телесности архитектурных объектов пространства подчеркивает антропоцентризм мировоззрения М. Юрсенар, а также, гуманистический характер ее творческих исканий.

Ключевые слова: *М. Юрсенар, пространственно-временной континуум, хронотоп города, хронотоп здания, телесность.*

Satanovska G. S. Poetics of Architectural Forms in Chronotope of "Memoirs of Hadrian" by Marguerite Yourcenar. This article is dedicated to the analysis of means of incorporation of architectural images into the artistic time and space of "Memoirs of Hadrian" by M. Yourcenar. The interconnection of space and time, as well as the formation of the chronotope of building as part of the chronotope of city are studied. The writer turns to the poetics of architectural forms while modelling the space and time of Rome. The old buildings of the Eternal City, which have expressive characteristics of corporality, save traces of the past and stop the present along with giving it the future. The metaphorization of the corporality of architectural objects of space accentuates M. Yourcenar's anthropocentric ideology as well as the humanistic nature of her creative search.

Key words: *M. Yourcenar, space and time, chronotope of city, chronotope of building, corporality.*

Маргеріт Юрсенар (1903–1987) — представниця французької інтелектуально-філософської прози ХХ століття. У багатогранній творчій спадщині письменниці (понад тридцять творів різних жанрів — романи, оповідання, поеми, есе, казки) роман «Спогади Адріана» (1951) займає особливе місце.

Зарубіжні дослідники М. Госляр [22] та М. Галі [24] акцентують увагу на філософській і гуманістичній проблематиці роману. К. Годен [21], Дж. Е. Говард [23] та Ж. Бло [20] вивчають проблеми психоаналізу та автофікціональності у творі. Російське юрсенарознавство представлене роботами Ю. Давидова [4], С. Завадовської [7], С. Жиронкіної [6], які звертаються до питань самопізнання та відповідальності особистості у творах пи-

сьменниці, та дослідженням Н. Соболевої [15], яка вивчає жанрові особливості романів М. Юрсенар, у тому числі, деякі темпоральні характеристики. В українському літературознавстві дотепер не існувало наукових розвідок, спрямованих на вивчення хронотопного аспекту романів письменниці. У статтях Дроздовського Д. [5] та Рушак О. [14] вивчаються символічні та стилістичні особливості творів авторки. Метою представленої статті є аналіз просторово-часової структури роману «Спогади Адріана» та виявлення художніх засобів реалізації образів архітектурного мистецтва, що є актуальним для подальшого вивчення поетики хронотопу в романній творчості М. Юрсенар.

Твору надана форма послання римського імператора Адріана своєму вихованцеві Марку Аврелію, в якому спогади про ключові події життя правителя доповнюються його філософськими роздумами. Проблематика роману полягає у процесі набуття самості особистості, це роман шляху, тож зовнішні хронотопні характеристики слугують для втілення особливостей хронотопу внутрішнього.

Проблема специфіки хронотопу художнього твору є актуальною для сучасного літературознавства. Питаннями просторово-часової організації тексту займалися М. Бахтін [1], Г. Башляр [2], Д. Ліхачов [12], Ю. Лотман [14], В. Топоров [16]. М. Бахтін вважає, що хронотоп виконує формально-змістовну функцію. Ю. Лотман стверджує, що простір тексту є моделлю картини світу письменника, яка знаходить своє втілення в художньому тексті. На думку В. Топорова, простір тексту наповнений сакральними об'єктами, які його структурно організують, надаючи йому певне значення. Серед сучасних досліджень, присвячених проблематиці хронотопу, вирізняються розвідки Комарової К. [8] та Копистянської Н. [9].

Питання інтермедіальності як теорії та методу аналізу стало об'єктом уваги широкого кола дослідників наприкінці ХХ століття, йому присвятили свої студії Ю. Лотман [12], Д. Ліхачов [10], Є. Шиньєв [19], В. Чуканцова [18] та ін. Інтермедіальність визначається як окремий засіб організації та аналізу художнього тексту, який виникає внаслідок ускладнення принципів його конструювання завдяки запозиченню та асиміляції якостей текстів інших видів мистецтва [16:153]. Дослідник Б. Гройс вважає, що активізація інтермедіальних процесів у сучасній літературі пов'язана з черговою зміною культурної парадигми й означає відмову від літературоцентризму та перехід до «мистецтвоцентризму» [3]. Є. Шиньєв пропонує концепцію *референтивної інтермедіальності*, яка має місце в тому випадку, коли текст одного медіума (виду мистецтва) цитує текст іншого медіума, тобто один з них виступає референтом. У такому випадку має місце специфічний діалог культур, які взаємодіють завдяки художнім референціям [19].

Згідно класифікації різних видів романих хронотопів, запропонованої М. Бахтіним [1], відзначимо, що хронотопна організація роману «Спогади Адріана» зазнала впливу третьої модифікації античної автобіографії, особливостями якої є форма дружнього листа, висунення на перший план особистісного аспекту

подій, враховуючи й події державного характеру, надання великої уваги темі смертності людини, орієнтація на філософію як на найвищу інстанцію, а також розподіл подій за рубриками.

У просторово-часовій структурі роману «Спогади Адріана» хронотопний образ міста займає центральне місце. Простір міста заповнений великою кількістю людей та будівель. Споруди є носіями ознак минулого, вони порівнюються з тілом людини похилого віку: «<...> aux briques couleur de vieille chair». [25:119] (тут і надалі переклад наш — Г. С.) «<...> з цеглинами кольору старого тіла». Матеріали будівництва нових об'єктів також відзначаються тілеснісними характеристиками: «<...> le porphyre grenu comme la chair». [25:142] «<...> порфір зернистий, як плоть».

Говорячи про будівництво або реконструкцію, Адріан акцентує зв'язок архітектурних форм з часом за допомогою метафор корпоральності: «Ces murs que j'étais encore chauds du contact de corps disparus; des mains qui n'existent pas encore caresseront ces fûts de colonnes» [25:141] «Стіни, які я укріплюю, ще зберігають тепло вже втрачених тіл; руки, яких ще немає на цьому світі, гладитимуть фусти цих колон». «Construire <...> c'est mettre une marque humaine sur un paysage qui en sera modifié à jamais». [25:140] Будувати <...> це залишати людський слід на пейзажі, який від цього назавжди зміниться».

Деякі архітектурні мотиви піддаються метонімізації та набувають здібності, притаманні людському тілу. Адріан дає такий опис римських жінок: «Ces tendres idoles <...> elles naissent des volutes dorées des grandes villes». [25:75] «Ці ніжні божества <...> народжені від позолочених волют великих міст». Будуючи нові об'єкти в Римі, імператор використовує «<...> la brique éternelle, qui ne retourne que très lentement à la terre dont elle est née». [25:141] «<...> вічну цеглину, яка дуже повільно повертається до землі, що її народила». В наступному прикладі метонімізація стосується духовного аспекту: «L'empereur montait au ciel, emportée par la spirale immobile de la colonne Trajane». [25:123] «Душу імператора піднімала в небо нерухома спіраль Траянської колони».

Адріан присвячує будівництву велику долю свого часу, для нього архітектурні форми є можливістю поєднати темпоральні лінії минулого з теперішнім та майбутнім. Будуючи мавзолей для себе та своїх нащадків, імператор говорить про зв'язок з майбутніми правителями: «<...> des empereurs futurs, préparés de

nous par des perspectives des siècles». [25:246] «<...> майбутні імператори, яких від нас відділяють століття».

Часо-простір будівлі знаходить свою окрему реалізацію в образі Вілли Адріана, постійної резиденції імператора. Простір зовнішній відображає простір внутрішній — кожна архітектурна деталь або предмет мають досконалу форму, що відповідає ідеалістичній натурі Адріана. Після років подорожей та військових операцій, вже під кінець свого життя правитель повертається до Вілли, занурюється в роздуми про своє життя та сумує за своїм коханням: «La Villa était la tombe des voyages, le dernier campement du nomade...» [25:142] «Вілла була домовиною подорожей, останнім притулком мандрівника...». Під час безсонних ночей імператор бродить кімнатами будівлі та розглядає статуї Антиноя, свого померлого коханого, при чому спогади про минуле все тяжче відпускають його до теперішнього: «<...> je remontais tant bien que mal des contours immobilisés à la forme vivante, du marbre dur à la chair». [25:248] «Мені було важко повертатись від нерухомих контурів до живої форми, від твердого мармуру до живої плоти». Корпоральна метонімія підкреслює опозицію минулого, що реалізується в образі застигло-

го каменя, та теперішнього, що втілюється в живій матерії.

Підсумовуючи наше дослідження, констатуємо, що в хронотопній структурі роману «Спогади Адріана» часопростір міста відзначається такими характеристиками як наповненість простору, який уміщує велику кількість будівель. Архітектурні форми споруд відзначені корпоральними референціями та набувають ознак живих істот. У межах хронотопу міста виокремлюється хронотоп будівлі, в якому час ніби сповільнює свою течію, фіксується в камені, завдяки чому минуле отримує проекцію в майбутнє через об'єкти простору. Будучи постійною резиденцією імператора наприкінці його життя, Вілла Адріана має окремий різновид хронотопу: простір заповнений малими архітектурними формами, що втілюють минуле та формують змістову опозицію з теперішнім. Таким чином, душевний стан протагоніста роману Адріана знаходить відображення в зовнішньому оточенні, тобто простір внутрішній реалізується в просторі зовнішньому. Тілеснісна метафоризація архітектурних об'єктів простору підкреслює антропоцентричність світосприйняття М. Юрсенар і гуманістичний характер її творчого пошуку.

Література

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М. М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. — М : Худ. лит., 1975. — С. 234—407.
2. Башляр Г. Избранное: Поэтика пространства / Г. Башляр / Пер. с франц. — М. : Российская политическая энциклопедия, 2004. — 376 с.
3. Гройс Б. Комментарии к искусству / Б. Гройс — М. : Художественный журнал, 2003. — 344 с.
4. Давыдов Ю. Н. Послевоенные романы Маргерит Юрсенар / Ю. Н. Давыдов // М. Юрсенар. Избранное. — М. : Радуга, 1984. — С. 5—26.
5. Дроздовський Д. Поетика сигнатур і символіка алхімічного експерименту у творчості Маргеріт Юрсенар // Д. Дроздовський. Кур'єр Кривбасу. — № 271 — 272 — 273. — 2012. — С. 72—78.
6. Жиронкина С. Д. Проблема самопознания и формирования личности в произведениях М. Юрсенар: «Алексис», «Воспоминания Адриана», «Философский камень» : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.01.03 „Литература зарубежных стран” / С. Д. Жиронкина. — Воронеж, 2006. — 26 с.
7. Завадовская С. Ю. Глядя на мир открытыми глазами / С. Ю. Завадовская // Юрсенар М. Северные архивы. — М. : Прогресс-Литера, 1992. — С. 5—31.
8. Комарова Е. А. Смыслообразующая функция хронотопа в эволюции художественного творчества Ж.-К. Гюисманса: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература стран зарубежья» / К. А. Комарова — Иваново, 2010. — 35 с.
9. Копистянська Н. Х. Час і простір у мистецтві слова / Н. Х. Копистянська. — Львів: ПАІС, 2012. — 343 с.
10. Лихачев Д. С. Великие стили и стиль барокко // Лихачев Д. С. Развитие русской литературы X — XVII веков. — СПб.: Наука, 1999. — С. 161—172.
11. Лихачев Д. С. Литература — Реальность — Литература / Д. С. Лихачев. — Л. : Сов. писатель, 1981. — 214 с.
12. Лотман Ю. М. Семиосфера. — СПб.: Искусство — СПб, 2001. — 704 с.

13. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. — М. : Искусство, 1970. — 384 с.
14. Рушак О. «Стилістичні функції запозичень у поезії роману Маргеріт Юрсенар «Філософський камінь» // Наукові записки факультету романо-германської філології. Випуск IV. — Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2008. — С. 49—153.
15. Соболева Н. В. Специфика жанра романа в творчестве Маргерит Юрсенар («Мемуары Адриана», «Философский камень») : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.01.03 „Литература зарубежных стран” / Н. В. Соболева — Москва, 2012. — 21 с.
16. Тишунина Н. Методология интермедиального анализа в свете междисциплинарных исследований / Н. Тишунина // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века: Материалы международной научной конференции 18 мая 2001 г. — Вып. 12. — СПб.: С.-Петербург. филос. общество, 2001. — С. 149—154.
17. Топоров В. Н. Об индивидуальных образах пространства: «феномен» Батенькова // Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического. — М., 1995. — С. 47
18. Чуканцова В. Интермедиальный анализ в системе других подходов к исследованию литературных художественных текстов: преимущества и недостатки. — Режимы доступа : <http://goncharovsa.narod.ru/chukancova.doc>; ftp://lib.herzen.spb.ru/text/chukacheva_108_140_145.pdf.
19. Шиньев Е. Интермедиальность как механизм межкультурной диффузии в литературе (на примере романов В.В. Набокова «Дар») / Е. Шиньев // Аналитика культурологии: [электронное научное издание Тамбовского гос. ун-та им Г. Р. Державина]. — Выпуск 2(14), 2009. Режимы доступа : <http://analiculturolog.ru/component/resource/article/journal/2009/23-14/641-00640.html/>
20. Blot J. Une étude par Jean Blot / J. Blot. — Paris: Seghers, 1971. — 219 p.
21. Gaudin C. Marguerite Yourcenar à la surface du temps. Collection monographique rodopi en littérature française contemporaine / Colette Gaudin. — Amsterdam — Atlanta, 1994. — 144 p.
22. Goslar M. Yourcenar : Biographie / M. Goslar. — Bruxelles : Racine, 1998. — 404 p.
23. Howard E. Joan. From Violence to Vision: Sacrifice in the Works of Marguerite Yourcenar / Joan E. Howard. — Southern Illinois University Press, 1992. — 1st Edition — 344 p.
24. Yourcenar M. Les yeux ouverts. Entretiens avec Matthiew Galey / Yourcenar M. — P. : Editions du Centurion, 2010. — 317 p.
25. Yourcenar M. Mémoires d'Hadrien / Yourcenar M. — P. : Editions Gallimard, 1974. — 319 p.